

KNJIŽEVNA POROČILA

Ivan Pregelj: Izbrani spisi IV. Zgodbe zdravnika Muznika, I. in II. del, Tolminske matere sveta noč. V Ljubljani 1929. Založila Jugoslovanska knjigarna. Strani 255.

«Zgodbe zdravnika Muznika», I. del. Idealna ljudska povest, kakršna je v našem slovstvu morda samo «Martin Krpan», ustrezaj tem-le zahtevam: Preproste in vsakomur razumljive, toda elementarno pomembne človečnosti v pregledni, zanimivi in morda nekoliko fantastični fabuli, ki vzbuja močno čustveno sodelovanje. Če vzporedimo s to shemo prvi del pričujoče knjige, ki je bil napisan pisateljevim «dragim rojakom in rojakinjam v dušni prid, vsem prijateljem lepe knjige pa v prijetno zabavo», se pokaže, da je povest o Muznikovem življenju sicer v marsičem zamišljena s pravim čutom, toda le redko v čem pritirana do možne veličine in široke pomembnosti.

Tako je pot rahlo nadpovprečne osebnosti od uboge tlačanske sirote do uglednega deželnega zdravnika gotovo vzpodbudno zanimiva; toda Muznikova osebnost je pri Preglju nekako zdrobljena v razne katehetsko vzgojne malenkosti in je vrhu tega skoro samo pasivna. Muznikovo napredovanje vzbuja videz, kakor da ni uspeh sposobnosti, marveč ali sreče ali pa same poštenosti in bogaboječnosti. To tolmačenje življenja je sicer iz vzgojnih razlogov vedé poudarjeno, toda gotovo jemlje povesti zanimivost in elementarno vzgojnost, ki jo ta življenjska usoda vsebuje, in ji mimo tega jemlje tudi prepričevalnost, zakaj vsakdo prav dobro ve, da imajo uspeh v življenju sposobni, ne bogaboječi. Toda Pregelj sploh rad z obeti v mamonu pridobiva duše za božjo stvar.

S temi opazkami ni zadeta samo osrednja osebnost naše povesti, marveč tudi fabula. K tej bi bilo razen povedanega opomniti še to, da sicer vsebuje za ljudstvo in morda za vsakogar večno zanimiv element, to je vojno, da pa je Pregelj prav vojna poglavja obdelal najbolj bežno in najmanj zadovoljivo, kar je zanimivosti v škodo. Preveč maziljen se mi zdi domislek, da stori Muznik svoje edino vojaško dejanje iz svete jeze. Lavdonov prizor spominja na genljiva ljudskošolska berila, Muznikovo srečanje z Marijo Terezijo pa malo manj nego na Cankarjevega «Anastasiusa von Schiwitza». V splošnem manjka tem poglavjem prav toliko vojne prvobitnosti, kolikor včasih Muznikovemu značaju preprostega ponosa in močatosti.

Važen vpliv na končni občutek o značaju celote ima tudi razdelitev snovi. Za tako ljudsko povest se mi zdi neprimerno, da je cele pol knjige posvečene zgodnji mladosti junakovi in da je vse ostalo življenje, ki edino more zanimati samo po sebi, stisnjeno v tolikšen obseg, kakor prva mladost. Z dopolnilom, ki ga povesti prinaša drugi del, je ta nedostatek sicer nekoliko omiljen, toda samo neznatno, kajti lefa rasti so prav za prav izpuščena tudi tu. Romantika Muznikovega porekla in zgodnje mladosti pri Preglju ni nova. Te stvari postajajo nepotrebna manira. Manira je tudi njegova često vsiljiva in plehka poučenost, ki se včasih pojavlja neposredno, včasih pa tudi posredno v takih dejstvih, da vsi njegovi dobri ljudje «močno spoštujejo duhovnike» in da se edina črna duša te povesti kot otrok slabo vede v cerkvi.

Naštete pomanjkljivosti so krive, da «Zgodbe zdravnika Muznika» niso velika ljudska povest. Toda Muznik je vsaj mestoma vendarle nadpovprečen človek, po svoji usodi gotovo, če ne po vsem svojem značaju. Njegovo življenje je zanimivo vzpodbudno in vzbuja zaupanje v svet. Opisano je spretno, živo in nazorno. Potek dogodkov je lahkoten, priroden in neprimerno bolj enoten in strnjen ter prepričevalen nego recimo v Petru Pavlu Glavarju. Knjiga je

navzlic nedostatkom, med katere je šteti tudi Pregljevo ponavljanje človeških in fabulističnih elementov, dobra ljudska povest.

«Zgodbe zdravnika Muznika», II. del. Kakor je v tretjem zvezku svojih spisov napisal Pregelj «Odiseju iz Komende» nadaljevanje v «Zapiskih gospoda lanspreškega», tako je tudi Muzniku kot dodatek napisal drugi del, ki je sestavljen iz uvoda, štirih «vigilij» in epiloga. Ker je Muznik v svojih zgodbah bolj izrazita in določna osebnost nego Glavar, je bilo mogoče to nadaljevanje oblikovati mnogo bolj enotno in z osnovnim delom bolj zvezano nego pri zgodbah o komendskem Odiseju. Toda kolikor je Muznikova povest sama boljša od Glavarjeve, toliko je njen dodatek navzlic skladnosti z osnovno povestjo slabotnejši od «Zapiskov gospoda lanspreškega», zlasti od «Regine, rože ajdovske».

Uvod v «Vigilije» je meditacija o materinem jeziku, o slovenščini in tolminskem narečju posebej. Kolikor zadeva slovenščino, je zaslužno aktualna. V jedru je zgovorno tolmačenje ne posebno globokega, toda iskrenega domorodnega čuvstva, ki je seveda odeto v zgodovinske oblike. Odstavki, ki so posvečeni tolminskemu narečju, so zanimivi in presenečajo z bogato in lepo izvirno besedno zakladnico.

Prva «vigilija», ki je tudi najobsežnejša in najpomembnejša, opisuje žalostno Muznikovo ljubezensko zgodbo s konteso Harschevo in njegov prehod iz vojaške službe v službo goriških deželnih stanov. Poglavitna povest seveda zadeva ljubezen samo. O tej je reči, da že dobro poznamo tega Pregljevega neokretnega in zaradi družabnega položaja in prirojene narave nekoliko boječega ljubimca. Prav tako tudi njegovo plaho, pošteno in spoštljivo ljubezen. Tudi ljubeznivo plemenita osebnost kontese Leonore nam je sam Bog vedi odkod znana, kolikor ni sploh samo blaga in navdušena pisateljeva fantazija o idealni ženstvenosti. Tudi Pregljeve stereotipne predstave o aristokraciji in njenem življenju, ki ga riše v družini Leonorinega brata, nismo srečali tu prvič. Toda navzlic temu je znal dati tem klišejem nekaj resničnega življenja, ki vzne-mirja, radosti in morda celo malce žalosti.

Parkrat sem že opazil pri Preglju v tej ali oni stvari sredi normalnega pripovedovanja kako popolnoma nepričakovano neokusnost. Taka je v tej prvi in najboljši vigiliji nepotrebna, a zelo moteča malenkost o pismenem Leonorinem povpraševanju po sredstvu zoper njene potne noge. Čemu to? Vanitas vanitatis?

Druga vigilija poroča o težkem porodu v rodbini Muznikovega rejenca Antona in o nekoliko komično brezpomočnem, nekoliko pa tudi naravnem strahu obeh tastov za življenje snaha, oziroma hčere. Toda humorja stvarica nima posebnega, za resnobo pa je ta sicer nekoliko težavnejši porod premajhna, pa tudi močno neprikladna stvar, zlasti v tako nespretnih rokah, kakor so bile v tem primeru Pregljeve. Ob tej Vigiliji sem ves čas občutil rahlo zadrego. Toda vesel domislek se mi je zdela Gorčarjeva pištola.

V tretji vigiliji je poizkusil Pregelj vnovič svojo srečo v nekoliko strahotni in fantastični snovi. Ali pa je bilo tako, da je potrebovala neznatna povest o koncu zdravnika Degrazije močan in efekten zaključek. Tako ali drugače, čudežna smrt njegovega psa je izmišljotina in je taka tudi ostala. Še slabotnejša je četrta vigilija o veseli pustolovščini starega Muznika.

Zaključujejo se vigilije s preprostim, a mestoma zanimivim razmišljanjem o smrti, njeni bolečini in radosti. Meditacijo sicer piše Muznik, toda lahko bi jo tudi Glavar in še marsikateri izmed Pregljevih junakov. Pregljeva je in kot taka nedvomno iskrena, toda miselno neokretna, negloboka in čustveno slabotna. Prej bi jo označil za nekoliko literarno premišljevanje, nego umstveno ugotavljanje notranjega položaja in življenjskega občutka.

«Tolminske matere sveta noč» nima z Muznikom nobene zveze. V tej knjigi je nekam izgubljena in zadušena. Toda zdi se, da je tudi sicer njena vrednost vsa v narodnem blagu, ki ga vsebuje. J. Vidmar.

Juš Kozak: Lectov grad. Izdala in založila Vodnikova družba v Ljubljani 1929. Strani 116.

Če si v prisposodbi predstavljam celoto življenja, ki je zaključeno v Kozakovi novi knjigi, jo vidim kot neko nedodelano telo, skoro kot amorfno gmoto brez jasne in smotrene pregnetenosti, ki bi pričala o določni in enotni oblikujoči volji. Zakaj je bila napisana ta knjiga? Kaj je skrita misel ali občutek ali življenjska zavest, okrog katere in v imenu katere bi se bili po nujni zakonitosti zbrali dogodki in človečnosti te povesti? Odgovor na to kardinalno vprašanje, ki zadeva delo kot celoto, je naslov «Lectov grad». Pod sugestijo tega naslova si je tolmačiti osnovno vsebino dela kot misel o odpornosti in neuničljivosti malih tega sveta, kot misel o poslanstvu neznatnih in ubogih, ki je v tem, da v viharjih in vesoljnih potresih ostajajo ohranjevalci življenja, dočim je vse veliko obsojeno na propad in pogin.

Toda ta velika misel se da kot osnutek Kozakove povesti analitično uganiti. Pri tej analizi mora ostati naslov kot važen kažipot neprestano v zavesti. Kdor pa se prepusti povesti in njenim dogodkom, bo stal v raznih delih zgodbe vsakokrat na površini druge življenjske krogle in bo vsakokrat čutil drugo središče pod nogami. Že kmalu v početnih prizorih bo začutil, da se njegova pozornost cepi in da z večjim zanimanjem zasleduje postransko ljubezensko zgodbo nego povest «lectovega gradu». Potem se pripovedovanje vrne k osrednjemu predmetu, dokler se v zadnji tretjini zopet ne osredotoči v opisovanju širših socialnih dogodkov in gibanj, ki z glavno osebo in z njeno simbolno pomenljivostjo nimajo prave in smotreno pokazane zveze. Ta zadnji del povesti vzbuja videz, da gre pisatelju nenadoma zopet za novo nalogo, ki bi jo bilo označiti nekako z opisovanjem razvoja naše vasi iz predvojnega reda preko kaosa vojnih in prvih povojnih let v novo urejenost. To neprestano, zavedno ali nezavedno menjavanje središča pozornosti povzroča v zmislu dela zmedo in težko neenotnost in slabi njegov osrednji smoter, ki je že sam po sebi in celo v pravilno osredotočenih delih povesti slaboten in medlo izveden.

Slabotnost in medla izvedba sta zaključena v tem, da je dogajanje vse premalo predstavljano sub specie osnovne misli o veličini in pomembnosti nezatnega in ubovega. Svetovna vojna je rodila zelo značilno delo z istim konceptom. To je «Vrli vojak Švejk». V njem je navzlic marsikakemu nedostatku končni zmisel številnih epizod vendarle misel, da je zavarovan zoper viharje in potrese, kdor ne sega preko zemeljske površine, kdor je zemlji enak. Te usmerjenosti notranjega življenjskega zmisla v eno idejo pri Kozaku popolnoma pogrešam. Posledica je nered in nejasnost. Kajti kdor bo bral knjigo brez neprestane misli na zamislek, bo videl v nji povest o osebnosti, ki ga kot človečnost ne more zanimati, ker je nezatna in brezpomembna, in ki bi ga mogla zanimati samo kot nositeljica nekega življenjskega načela. Kot taka pa po pisateljevi krivdi ni prišla do izraza ne sama po sebi ne v nasprotju z osebnostmi, sredi katerih životari. Če bi jo bil Kozak zapletel v konflikt s kako močnejšo osebnostjo ali v konflikt z velikimi usodnimi dogodki, v katerem bi sicer vedno podlegala in vendar ostala neugonobljena in sama sebi enaka, bi dal svojemu delu izrazito jasnost, ki je sedaj, žal, nima.

Za tem življenjem glavnega junaka, ki se nespretno in nekako brez zmisla in učinkovitega načrta odvija pred bralčevimi očmi, leži nekoliko širša ravnina, ki obsega tri vaše družine. Z njimi je življenje osrednje osebe nekoliko močnejše spleteno nego z ostalo vasjo. Kolikor je v nezatnem življenju tega